

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د. توجه به بستر نزول سوره

برای تصویرسازی بهتر از مفاهیم و واژگان سوره و به ویژه پیام اصلی آن، گاهی لازم است بستر نزول سوره را بررسی کنیم؛ زیرا سوره‌های قرآن به صورت تدریجی در طی ۲۳ سال به پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و به مناسبت‌ها و بهانه‌های مختلفی نازل شده است و دانستن این مناسبت‌ها می‌تواند در کشف مفاهیم ما را بیشتر یاری کند. علاوه بر دلایلی که برای نزول آیات ذکر شده که موسوم به «علل نزول» یا «شأن نزول» است، بررسی فضای کلی جامعه در تحلیل سوره نیز بسیار مهم است به این فضای کلی اصطلاحاً «فضای نزول» گفته می‌شود.^۱ برای این منظور روایاتی را که المیزان در این زمینه بیان کرده است یادآور می‌شویم:

- در مجمع البیان از مقاتل روایت کرده که گفت: وقتی این سوره نازل شد، رسول خدا صلی الله علیه و آله آن را بر اصحابش قرائت کرد، اصحاب همه خوشحال شده به یکدیگر مژده می‌دادند، ولی وقتی عباس آن را شنید گریه کرد، رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسید: چرا می‌گریی عمو؟ عرضه داشت: من خیال می‌کنم این سوره خبر مرگ تو را به تو می‌دهد، یا رسول الله. حضرت فرمود: بله این سوره همان را می‌گوید که تو فهمیدی، و رسول خدا صلی الله علیه و آله بعد از نزول این سوره بیش از دو سال زندگی نکرد، و از آن به بعد هم دیگر کسی او را خندان و خوشحال ندید.
 - و بعضی در وجه دلالت سوره بر خبر مرگ آن جناب چنین گفته‌اند که: این سوره دلالت دارد بر اینکه رسول خدا صلی الله علیه و آله از انجام رسالات خود فارغ شده، آنچه بنا بود انجام دهد انجام داده، و دوران تلاش و مجاهدتش به سر رسیده، و معلوم است که طبق مثل معروف «عند الکمال یرقب الزوال»، هر چیزی که به حد کمالش رسید باید منتظر زوالش بود.
 - و در همان کتاب از ام سلمه روایت کرده که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در اواخر عمرش نمی‌ایستاد و نمی‌نشست و نمی‌آمد و نمی‌رفت، مگر اینکه می‌گفت: «سبحان الله و بحمده و استغفر الله و اتوب الیه» ما علت این معنا را پرسیدیم، فرمود: من بدین عمل مامور شده‌ام، آنگاه این سوره را می‌خواند: «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ».
 - و در عیون به سند خود از حسین بن خالد از حضرت رضا علیه السلام روایت آورده که گفت: من از پدرم شنیدم که از پدرش علیه السلام حدیث کرد که: اولین سوره‌ای که از قرآن نازل شد سوره «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ» بود، و آخرین سوره‌ای که نازل شد سوره «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ» بود.
- باتوجه به روایات فوق در رابطه با بستر نزول سوره می‌توان موارد زیر را بیان نمود:

^۱ در جلد دوم این کتاب درباره فضای نزول توضیح داده خواهد شد.

۱. این سوره در اواخر عمر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است و ناظر بر همه محاسن قیام و اقامه دینی است که توسط حضرت در طی سالهای متمادی اجرا شده است.
۲. این سوره نشان می‌دهد در عین اینکه اقامه دین با موفقیت کامل انجام شده است ولی از نظر گسترش و عمق بخشی به آن لازم است برنامه‌های دیگری نیز انجام شود. در واقع دستورات این سوره را می‌توان به عنوان عوامل گسترش دهنده و عمیق کننده دین تلقی کرد.
۳. از لا به لای داستان‌هایی که از زمان نزول سوره بیان می‌شود^۲ این سوره به بیان نواقص مسلمین نیز اشاره دارد. این نواقص همان بلیه‌ای است که نظام امامت را از جریان وحی جدا ساخت. بنابراین فقدان تسبیح و استغفار در این سوره منجر به تضييع حق امامت شده است. و در نظر گرفتن این نکته در این سوره بسیار مهم و کلیدی است و می‌تواند پاسخ بسیاری از سؤالات نهفته از این دوران باشد.

^۲ به پاورقی قبل مراجعه شود.